

УДК 929(477)Шевченко:[82+75+008]

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**Паламар С.П., Булана Л.В.**Педагогічний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка

В статті висвітлено актуальну та багатоаспектну проблему формування моральних цінностей в молодших школярів. Основною цінністю сучасної української освіти є становлення і розвиток особистості в її самобутності та неповторності. Саме тому, вчителю потрібно все частіше привертати увагу учнів до морального виховання, ставити перед собою ціль виховати не просто особистість, а людину зі сформованими високо моральними цінностями.

Ключові слова: цінність, духовність, духовно-моральні цінності, процес формування духовно-моральних цінностей, учнів молодшого шкільного віку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Невід'ємним атрибутом і символом сучасної епохи стає освіта, яка поєднує життєвий шлях окремо взятого індивіда з культурою та цивілізацією в цілому, тому на сучасному етапі розвитку української освіти активне впровадження ідей духовно-моральних цінностей регламентовано Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Педагогічною Конституцією Європи тощо.

Сьогодні важливо не тільки зберегти інтелектуальний потенціал українського суспільства, але й формувати загальну культуру, виховувати духовність, що можливе «тільки шляхом морального переродження кожної конкретної особистості, що живе у світі» [5, с. 64]. Основною цінністю сучасної української освіти є становлення і розвиток особистості в її самобутності та неповторності.

Базові якості є найважливішими для особистісного зростання людини, на них ґрунтується фундамент особистісної культури молодшого школяра. Базовий рівень якості складає основу формування моральних якостей школяра: визнання чеснот і переваг інших людей, здатність розуміти інших, співпереживати їм, допомагати за власним бажанням, роботи людям добро, не чекаючи винагороди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування духовно-моральних цінностей висвітлено в працях філософів, які розглядають духовність як сферу осмислення дійсності (В.М. Баранівський, Г.І. Горак, Л.В. Сохань, Л.М. Олексюк, В.І. Слободчиков, В.М. Сугатовський, В.М. Шердаков та ін.); психологів, які аналізують психологічні витоки духовних цінностей (І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, Т.В. Бутковська, О.І. Зеліченко, В.М. Москалець, О.В. Киричук, Г.С. Костюк, Є.О. Помиткін, та ін.). Дослідниками розкрито загальну сутність і зміст духовно-моральних цінностей: Г. Сковорода (важливість і відповідальність учительської праці), Н. Бердяєв (моральність як свобода), І. Зязюн (ціннісно-сміслові комунікації), В. Сухомлинський (ідеї гуманізму й демократизму), К. Ушинський (становлення особистості вчителя).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тема формування моральних цінностей в молодших школярів є надзвичайно

актуальною в просторі нової української школи. З метою розуміння сутності проблеми варто розрізнити поняття «духовність» і «моральність», оскільки від розуміння їх змісту залежать шляхи формування духовно-моральних цінностей студентів.

Формування цілей статті: є розкриття поняття «духовно-моральні цінності»; висвітлення нагальних проблем і ціннісних орієнтацій молодших школярів; окреслення шляхів формування духовно-моральних цінностей учнів та роль взаємодії між педагогічним колективом та батьками.

Виклад основного матеріалу. Зокрема Г. Сковорода переконував, якщо велика справа панувати над тілами, то ще більша – керувати душами... Якщо важливо лікувати тіло, то чи не найважливіше разом з тілом зберігати і душу людини цілою, здоровою, не зіпсованою?» [11, с. 364].

На думку В.О. Сухомлинського, саме через виховання почуттів можна, реалізувати становлення людини: «Щоб запобігти безсердечності, ми виховуємо дітей у душі сердечної турботи, неспокою про живе і красиве, про рослини, про квіти, про птахів, про тварин. Дитина, яка бере близько до серця, що в зимову холоднечу синичка беззахисна, і рятує її від загибелі, оберігає деревце, ця дитина ніколи не стане жорстокою, безсердечною і щодо людей» [12, с. 149]. Отже, духовні цінності (добро, любов, совість, честь, обов'язок, милосердя, краса тощо), мають стати основою світогляду сучасної молоді.

Моральність А. Богуш розглядає як практичний бік моралі, що втілюється в поведінці людей. З її погляду, це здатність творити добро не за зовнішнім примусом, а завдяки внутрішній свідомості та добровільності. Моральність, має такі чинники: моральні почуття, сенсожиттєві орієнтації (ідеали, традиції, норми, категорії, принципи, заповіді, канони, кодекси), моральні переконання, моральні стосунки (моральна діяльність і моральна поведінка). Усе це свідчить про те, що усвідомлення цінностей відбувається свідомо на діяльній основі [4]. Як компонент культури, моральність висвітлює О. Власенко, змістом якої виступають моральні цінності, що становлять основу свідомості. Моральність – це здатність людини діяти, думати й відчувати у відповідності зі своїм духовним початком [6, с. 16].

Духовність М. Роганова тлумачить як особливості психічної організації індивіда, що виявляється в його чуттєво-емоційній сфері

та є визначальною у формуванні особистісних рис, світогляду, ціннісних орієнтацій людини, якими детермінуються її життєві домагання, потреби, діяльнісна сфера тощо. Духовні цінності відображають риси особистості, систему прагнень; це вираження потребностей, що забезпечує розвиток соціального суб'єкта [9, с. 100].

Духовність людини – це її здатність орієнтуватися на вищі цінності людського буття. Лише людина прагне здобути знання, пізнати істину, чинити справедливо. Лише людина може жити у віртуальному світі, у світі мистецтва, в уявному минулому і в майбутньому. Тільки людині притаманні почуття відповідальності, сорому, власної гідності, віри в добро, у Бога, в ідеали, в себе. Тільки людина може любити і ніяковіти, може бути готовою до самопожертви і створення нового. Саме духовність і здатність творити роблять людину значною силою не лише в суспільстві а й у Всесвіті. Духовний розвиток людини – це виховання почуттів [8, с. 24].

У пошуках нових систем виховання в першу чергу підіймаються гуманістичні ідеї та орієнтири, що ґрунтуються на повазі до особистості дитини, турботі про її розвиток. Такий підхід передбачає визнання кожного вихованця як унікальної особистості, його прав, ставлення до нього як до суб'єкта власного розвитку, опори в його вихованні на сукупність знань про людину та високий професіоналізм [7].

В центрі педагогічного процесу за думкою В. Сухомлинського завжди є дитина з її духовним та моральним світом – самоцінна, складна, духовна істота, яка постійно розвивається. В.О. Сухомлинський ще ХХ ст., висвітлював необхідність гуманізації освіти й намагався втілити цю ідею в своїй педагогічній діяльності.

У словниках духовні цінності трактуються як добро, віра, краса, істина, солідарність, патріотизм, пам'ять пращурів, моральність, милосердя і співчуття. Отже, духовні цінності – це моральний ідеал людини. В.О. Сухомлинський моральний ідеал трактував як: уміння дорожити цінностями Батьківщини як особистими цінностями; гармонійну єдність суспільного й особистого, великого і малого у духовному житті особистості; багатство духовного світу інтересів і потреб; потребу людини в людині як носієві духовних цінностей; почуття гідності, уміння її відстоювати, моральне самовдосконалення; вміння радіти за інших; співчуття і готовність допомогти; любов до праці. Як зазначає О.В. Сухомлинська, він «увів у педагогічну науку і шкільну практику такі цінності, як совість, сором, любов, терпимість, співчуття, співпереживання, повага, шана, обов'язок, свобода тощо» [12, с. 7].

Виховання моральних цінностей повинно відбуватися систематично, як в школі так і вдома. Найдоцільнішим засобом формування у дітей добра, дружби, любові, справедливості, милосердя, честь хоробрості є казка. Саме завдяки казковим творам ми можемо показати дітям на прикладі як саме моральні цінності впливають на життя людей, що краще, добро чи зло, гарні вчинки чи погані. Інколи діти починають казати неправду, тому що побоюються бути покараними та за допомогою казки ми можемо мотивувати учнів до чесності.

Сімейна атмосфера впливає на формування у дітей звички поведінки та критеріїв оцінки добра і зла, дозволеного та забороненого, справедливого та несправедливого. Сім'я вводить дітей у світ знань і праці, суспільних прав та обов'язків. Саме у сім'ї закладаються основи фізичного, інтелектуального і морального розвитку дитини, формуються громадянські почуття, світогляд, естетичні смаки. Особистий приклад батьків, їхнє ставлення до праці, громадського життя, принципів, чесність, відповідальність, дисциплінованість, доброта та чуйність, бережливості, простота і скромність є для дитини прикладами для наслідування. Чим більше довір'я між батьками та дітьми, тим сильніший вплив сім'ї на формування всіх сторін розвитку особистості дитини.

Особливу роль у розвитку особистості відіграє емоційна атмосфера сім'ї. У дітей формуються високі моральні якості, без яких неможливе становлення духовної особистості. Приклад батьків є тим першим соціальним досвідом, який засвоюють діти протягом усього життя, який вчить їх як саме потрібно поводити себе в тій чи іншій ситуації, що трапляється в житті.

Школа є потужним чинником становлення особистості, що здійснює свій вплив на неї двома шляхами: через навчання та виховання. Ці шляхи є нерозривними, оскільки, навчаючи, ми передаємо знання, які виховують особистість, а виховуючи, ми передаємо їй правила, які орієнтують її у житті.

Саме тому вчителю і батькам необхідно ознайомитися з **трьома ступенями виховання моральних цінностей**:

1. *Перший ступінь* полягає в тому, що дитина засвоює основи правил і норм поведінки та розвиваються моральні почуття;

2. Під час *другого ступеня* формуються етичні поняття;

3. На *третьому ступені* у дитини створюються переконання моральних цінностей, стійкі звички поведінки, продовжується розвиток моральних почуттів.

Проблеми морального виховання мають бути головною турботою кожної людини і всієї спільноти в цілому. З погляду актуальності цих проблем необхідно використовувати різні шляхи та засоби, які можуть впливати на процес морального становлення. Тут слушною є думка: виховання здійснюється на кожному квадратному метрі педагогічного поля. Можна виокремити шляхи розв'язання завдань морального виховання:

1. Життєдіяльність сім'ї, цілеспрямований вплив її на формування моральних якостей дитини. Для того щоб сім'я ефективно виконувала свої функції виховання моральності, потрібна достатня психолого-педагогічна культура батьків.

2. Педагогічна діяльність дошкільних виховних закладів.

3. Освітньо-виховна діяльність загальноосвітніх навчально-виховних закладів (шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів).

4. Діяльність професійних навчально-виховних закладів (професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів).

5. Функціонування засобів масової інформації (радіо, телебачення, кіно, газет, журналів, художньої літератури та ін.).

6. Діяльність мистецьких організацій (театрів, музеїв, клубів, будинків культури, кіно-театрів тощо).

7. Соціально-виробнича діяльність громадян на підприємствах, в організаціях, установах.

Головна проблема щодо використання названих шляхів для розв'язання завдань морального виховання – цілеспрямованість, єдність та узгодженість дій усіх соціальних інституцій, які мають вплив на особистість.

Ми можемо дійти до висновку, що кожен учень має свої пріоритети та цінності, але в більшості вони однакові чи подібні, і це є наслідком того, що у них схожий стиль життя, є спільні інтереси, їм в однаковій мірі приділяють увагу батьки. Порівнявши учнів з високим та низьким рівнем сформованості моральних цінностей ми можемо спостерігати, як учні з низьким рівнем прагнуть більше до матеріальних цінностей, в той час, як діти з високим і достатнім рівнем – до духовних цінностей.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отримані знання школярів на уроках про моральні норми, чи власний життєвий досвід часто бувають не повністю зрозумілими і тому не засвоєними. Для цього потрібна спеціальна робота, пов'язана з узагальненням отриманих знань. Дану роботу проводять не лише класні керівники, а й практичні психологи та соціальні педагоги. Форми такої роботи різні: в початкових класах це може бути розповідь, етична бесіда, екскурсії. Етичні бесіди сприяють отриманню моральних знань, виробленню в школярів етичних уявлень і понять, вихованню інтересу до моральних проблем, прагненню до оцінювальної моральної діяльності, формуванню та вихованню моральних цінностей. Особливість проведення етичних бесід в початкових класах школи в тому, що в них можна включати інсценування, читання уривків з художньої літератури, декламацію. При цьому неможна забувати, що в етичній бесіді повинен переважати живий обмін думками, діалог.

Список літератури:

1. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 ВР № 789-ХІІ (редакція від 20.11.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 - 20.09.2017. – 20.09.2017.
2. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Бех І.Д. Життя особистості у вимірі духовності // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: [зб. наук. праць / Бех І.Д. та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Видавець Зволейко Д.Г., 2009. – Кн. I. – Вип. 13. – С. 3-16.
4. Богуш А.М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : [моногр.] / А.М. Богуш. – К.: Слово, 2008. – 272 с.
5. Бондарев П. Путь к национальному возрождению [Текст] / П. Бондарев // Народное образование, 1996. – № 10. – С. 62-65.
6. Власенко О.М. Проблема формування морально-патріотичних цінностей студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – Київ, 2015. – № 85. – Спецвипуск. – С. 14-17.
7. Зайченко І.В. Педагогіка : навч. посіб. / І.В. Зайченко. – К.: Освіта України, 2008. – 528 с.
8. Максакова В.И. Педагогическая антропология / В.И. Максакова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
9. Роганова М. Виховання духовно-моральних цінностей у студентів вищих навчальних закладів як педагогічна проблема. ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ. Сер. пед. 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 98-103.
10. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. [Текст] / О.Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
11. Сковорода Г. Твори в 2 т. : Т. 2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – С. 364.
12. Сухомлинський В.О. Громадянське начало – основна ланка морального виховання [Текст] / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 4: Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором. – К.: Рад. шк., 1977. – 640 с. – С. 145-154.
13. Рахімов О.З. Роль морального виховання у формуванні особистості [Текст] / О.З. Рахімов. – СПб., 2008. – 169 с.

Паламар С.П., Булана Л.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ФОРМИРОВАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация

В статье освещено актуальную и многоаспектную проблему формирования нравственных ценностей у младших школьников. Основной ценностью современного украинского образования является становление и развитие личности в ее самобытности и неповторимости. Именно поэтому, учителю нужно все чаще привлекать внимание учащихся к нравственному воспитанию, ставить перед собой цель воспитать не просто личность, а человека со сложившимися высоко моральными ценностями.

Ключевые слова: ценность, духовность, духовно-нравственные ценности, процесс формирования духовно-нравственных ценностей, учащихся младшего школьного возраста.

Palamar S.P., Bulana L.V.

Kiev University of Boris Grinchenko

FORMATION OF MORAL VALUES IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Summary

The article covers a topical and multidimensional problem – the formation of moral values in younger schoolchildren. The main value of modern Ukrainian education is the formation and the development of the individual in its originality and uniqueness. That is why, the teacher must increasingly attract the attention of students to moral education, set a goal to educate not just an individual, but a person with the formed high moral values.

Keywords: value, spirituality, spiritual and moral values, the process of formation of spiritual and moral values of the younger schoolchildren.